

Oorlog en Vrede

De slag om het Nationaal Historisch Museum

PETRA GROEN

War and Peace. The Battle around the Dutch National History Museum

War and Peace is one of the 'world themes' that the future Dutch National History Museum will concentrate on. This essay argues that we should elaborate on this theme from two angles: our relationship with our military past and our perspective with regard to specific conflicts. Our attitude to our military past and present is characterized by ambiguity. Dutch war culture can represent this ambiguous attitude. Our visions about the causes and nature of conflicts alter with the passage of time and according to our specific social position. This change in our (historical) perspectives can be illustrated based on some of the frequently discussed conflicts.

Een van de werelden die het Nationaal Historisch Museum het publiek wil tonen is die van 'oorlog en vrede'. Vanuit mijn specialisme, de militaire geschiedenis, kan ik dat alleen maar toejuichen. Niet voor niets hebben militair-historici de laatste jaren aanhoudend betoogd dat Nederland wel degelijk een militaire traditie heeft en als een militaire natie te kwalificeren is, in weerwil van ons heel wat vredelievender zelfbeeld.¹ Maar er zijn meer nieuwe inzichten gerezen op militair-historisch terrein en meer debatten gevoerd die de algemene geschiedenis raken, want de laatste decennia heeft deze academische discipline een behoorlijke vlucht genomen. Wat past hiervan in een Nationaal Historisch Museum en wat niet? Moet er aandacht zijn voor het Nederlandse aandeel in de Militaire Revolutie in de zeventiende eeuw of juist voor de discussie over de Slag bij Arnhem in 1944? In zijn algemeenheid wil ik bepleiten de vragen naar het waarom achter ons militaire optreden en onze omgang met het militaire verleden als leidraden te nemen. Juist daardoor kunnen we betekenis geven aan het verleden en meer inzicht krijgen in het heden. Ik zal mijn bedoelingen verduidelijken aan de hand van twee onderwerpen: het debat over onze militaire identiteit en het veranderlijke perspectief op onze oorlogen.

¹ B. Schoenmaker, 'Alleen in 's lands belang. De inzet van de Nederlandse krijgsmacht door de eeuwen heen', in: J. Hoffenaar (ed.), *Nederland en zijn militaire traditie. Teksten van de militair-historische lezingen tijdens de Derde Nationale Geschiedenisdag gehouden op 1 november 2003, te Apeldoorn* (Den Haag 2003) 7; W. Klinkert, *Van Waterloo tot Uruzgan. De militaire identiteit van Nederland* (Amsterdam 2008) 5; Vergelijk P. de Rooy, 'Geweld in de polder', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 119:1 (2004) 62-70.

Oorlog en identiteit

Allereerst dan de karakterisering van Nederland als militaire natie. Het behoeft geen nader betoog dat oorlog een belangrijke rol in onze geschiedenis heeft gespeeld.² Van de Tachtigjarige Oorlog tot Uruzgan heeft Nederland militair geweld gebruikt om zich in te vechten, zijn positie te verdedigen en meer dan dat. Het koloniale rijk werd niet met kraaltjes en spiegeltjes veroverd. Maar wij mogen dan een militair verleden hebben, wij zien onszelf liever niet als militaire natie. Dat heeft tot gevolg dat wij een dubbelzinnige houding aannemen tegenover ons militaire verleden en heden. Wij hebben in andere, psychologische bewoordingen, een identiteitsprobleem.

De wortels van dit probleem liggen in de negentiende eeuw. Aanvankelijk bewierookte de toonaangevende conservatieve en later ook de liberale elite ons nationale militaire verleden en dat bleef ze doen tot het begin van de twintigste eeuw. Van afkeer van het krijgsbedrijf was geen sprake, veeleer van verlangen naar de grootse tijden van weleer en geweeklaag over de militaire onbeduidendheid waarin Nederland wegzakte na de Belgische afscheiding. Alleen in de koloniën werd militair nog iets groots verricht. Maar tegelijkertijd groeide het besef dat Nederland zijn veiligheid het beste diende door te tamboereren op de internationale rechtsorde. Uit welbegrepen eigenbelang poseerde Nederland daarom ook meer en meer als vredelievende natie.

In de loop van de twintigste eeuw groeide die dubbelzinnige houding tegenover ons militaire verleden en heden. Misschien waren we ooit een militaire natie geweest, maar zeker na de Tweede Wereldoorlog was dat niet iets om ons op voor te laten staan. Een imago als vredelievende natie die pal stond voor de internationale rechtsorde paste heel wat beter bij ons. Daarin lag dan ook de taak van de krijgsmacht, een helaas nog steeds noodzakelijk kwaad, zo heette het. Die ontwikkeling laat zich natuurlijk verklaren uit de verschrikkingen van de twee wereldoorlogen. Daar kwam nog bij dat Nederland vanaf 1949 een kleine, afhankelijke partner was in een groot militair bondgenootschap. Het idee van Nederland als militaire natie kreeg, ondanks omvangrijke defensie-inspanningen, al snel iets grotesk. Het riep het beeld op van de muis die parmantig voortmarcheerde naast de olifant.

Na de Koude Oorlog veranderde Nederlands militaire positie. In de huidige crisisbeheersingsoperaties kunnen kleinere mogendheden relatief veel meer gewicht in de schaal leggen dan bij een krachtmeting tussen NAVO en Warschaupact ooit denkbaar was. Voor dergelijke operaties heeft Nederland zijn krijgsmacht na 1989 vergelijkenderwijs vaak ingezet, en zeker niet alleen uit ideële motieven.³ Desondanks ziet Nederland zich niet als een militaire natie, zoals de discussie over het karakter van de huidige missie in Uruzgan zo treffend illustreert. Want de vraag of hier sprake is van een vecht- dan wel een opbouwmissie, zegt meer over ons zelfbeeld dan over de missie.

² Schoenmaker, 'Alleen in 's lands belang', 7-10.

³ A. ten Cate, 'De krijgsmacht als uithangbord. Vredesmissies als instrument van buitenlands beleid', in: Hoffenaar, *Nederland en zijn militaire traditie*, 20-23.

Wat moet een Nationaal Historisch Museum nu aan met de conclusie dat Nederland wel degelijk een militair verleden en heden heeft, maar geen militaire natie wil heten? Deze dubbelzinnigheid kan misschien worden verbeeld met een militaire heldengalerij.⁴ Welke helden koesterden onze voorouders en waarom? Wie zouden wij nu nog nomineren? Bewonderen vrouwen en mannen dezelfde helden? Past alleen een handjevol vrouwen zoals Kenau Hasselaar in dit pantheon? Wat is het verschil tussen een burger en een militaire held, tussen Marco van Basten en Marco Kroon? Ook andere elementen uit onze oorlogscultuur, een begrip recent door Van Creveld bezongen⁵, bieden mogelijkheden om onze ambiguïteit te etaleren. Militaire monumenten, praalgraven, standbeelden, straatnamen en schildersstukken getuigen van een martiale traditie. Daarvoor is de laatste decennia minder ruimte in het publieke domein, maar in veel huiskamers zijn oorlogsfilms, -boeken en *wargames* niet weg te denken. En ook in Nederland spelen groepen volwassen mannen op mooie zomerdagen veldslagen na. Problematisch bij een dergelijke aanpak is wel dat onderzoek naar de militaire cultuur in Nederland en in het algemeen een cultuur-historische benadering van ons militaire verleden nog in de kinderschoenen staan.⁶

Dat blijkt ook als we nog eenmaal terugkeren naar de paradox tussen vredelievende schijn, militair wezen en onze nationale identiteit. Het is verleidelijk om deze dubbelzinnigheid tegenover onze militaire geschiedenis als een onderdeel van die nationale identiteit te bestempelen. Maar klopt dat wel? Het begrip identiteit veronderstelt toch een verzameling onderscheidende kenmerken. Hoe typisch Nederlands is echter dit identiteitsprobleem, deze dubbelzinnigheid tegenover het militaire verleden en heden? Ook hier raken we de grens van onze kennis. Vergelijkend onderzoek op dit gebied in Europa ontbreekt nog. Wel is duidelijk dat alle Europese mogendheden geboren zijn uit oorlog, geregeld in oorlog kwamen met elkaar, en dat de grotere mogendheden vaker naar de wapens grepen dan de kleinere. Wat dat betreft, neemt Nederland geen uitzonderlijke positie in. Ook zijn navale of koloniale inspanningen maken het grote militaire verschil niet. Wel typisch Nederlands is het militaire verbond met het water: de oude en nieuwe Hollandse Waterlinie. Die wijze van verdedigen is uniek en verdient aandacht in een Nationaal Historisch Museum.

⁴ Voor de negentiende-eeuwse heldenverering zie Lotte Jensen, *De verbeerlijking van het verleden. Helden, literatuur en natievorming in de negentiende eeuw* (Amersfoort en Nijmegen 2008).

⁵ Martin van Creveld, *Oorlogscultuur* (Houten 2009).

⁶ Voor een cultuur-historische benadering: J. Bourke, 'New Military History', in: M. Hughes en W.J. Philpott (eds.), *Modern Military History* (Basingstoke 2006) 258-280 en Klinkert, *Van Waterloo tot Uruzgan*, 7, 11-13, 26, 27. Voorbeelden zijn: J. Pollmann, *Het oorlogsverleden van de Gouden Eeuw* (Leiden 2008); B. Schoemaker, *Burgerzin en soldatengeest. De relatie tussen volk, leger en vloot 1832-1914* (Amsterdam 2009); J.A. de Moor, 'War Memorials and Fields of Honour in the Netherlands-Indies, 1814-1949' [verwacht 2010]; P.H. Kamphuis, L. Almagor, 'De Grebbeberg' [verwacht 2010].

Afgezien van de Waterlinie is de Nederlandse wijze van oorlogvoeren echter niet uitzonderlijk en ook niet het spoor dat het Nationaal Historisch Museum mijns inziens verder zou moeten volgen. Nederlands manier van optreden lijkt mij bij uitstek het werkkerrein voor het nieuwe Defensiemuseum, dat in 2013 zijn poorten zal openen op de voormalige vliegbasis Soesterberg. Een Nationaal Historisch Museum zou zich, zoals eerder opgemerkt, meer moeten bezighouden met de ratio achter en de waardering van het militair optreden. Dat neemt niet weg dat afstemming tussen het Nationaal Historisch Museum en het Defensiemuseum meer dan wenselijk is. De bezoeker wil straks bij beide kostbare musea niet dezelfde waar krijgen voor zijn belastinggeld.

Oorlog en perspectief

De motieven achter en evaluatie van het Nederlands optreden vormen de kwintessens van het tweede onderwerp dat ik wil aanstippen: het veranderlijke perspectief op onze oorlogen. Want behalve dat onze visie op oorlog in zijn algemeenheid de laatste eeuw is veranderd, geldt dat zeker ook voor specifieke conflicten. Dit gaat gepaard met vaak verhitte debatten over de rechtvaardigheid, de motieven en het karakter van een conflict.

Een duidelijk voorbeeld hiervan is de voortdurende discussie in de afgelopen zestig jaar over wat ooit de Politionele Acties werden genoemd en wat tegenwoordig veelal wordt aangeduid als de dekolonisatieoorlog om Indonesië. De motieven die aan het Nederlandse militaire optreden ten grondslag lagen en het karakter van de strijd zijn vooraf, tijdens en na afloop zeer verschillend beoordeeld. Naast dit verschuivende perspectief door de tijd heen, veranderde ook het oordeel van verschillende participanten in dit conflict, zoals regering, militairen en dienstweigeraars, en dat van de rest van de bevolking.

Zo evolueerde het regeringsstandpunt uit de jaren 1945-1950 van een volstrekt gerechtvaardigde ingreep ter herstel van het legitieme Nederlandse gezag, naar het huidige standpunt, verwoord door minister van Buitenlandse Zaken Ben Bot in 2005, dat Nederland door militair in te grijpen aan de verkeerde kant van de geschiedenis was komen te staan. Toenmalige militairen voerden echter oorlog omdat de regering dat van hen vroeg of eiste. Dat argument gaat volgens hen nog steeds op en is de reden dat zij zich niet thuis voelen aan de verkeerde kant van de geschiedenis. Daarentegen wilden toenmalige dienstweigeraars geen 'koloniale heroveringsoorlog'⁷ uitvechten tegen Indonesische vrijheidsstrijders. Zij eisen nu eerherstel, omdat ze toen al aan de goede kant van de geschiedenis stonden. En de bevolking? Die steunde toen de strijd voluit. Maar jongere generaties wijzen in meerderheid het wapengeweld af, al zeggen ze tegelijkertijd waardering te hebben voor de inzet van hun vaders en grootvaders.⁸

⁷ M. Elands, 'Van dader tot slachtoffer? De Indië-veteranen in samenleving, publiciteit en geschiedschrijving', in: idem (ed.), *Uit Indonesië. De erfenis van de soevereiniteitsoverdracht* (Den Haag 2000) 52.

Over het karakter van de strijd is met de jaren wel meer eenstemmigheid gegroeid. Het beeld van een leger dat orde en vrede herstelde – een soort vredesmissie *avant la lettre* – maakte plaats voor het beeld van een harde guerrilla, inclusief oorlogsmisdaden aan beide zijden. Maar het gebruik van die laatste term is nog wel omstreden, evenals het incidentele dan wel structurele karakter van deze excessieve geweldpleging.⁹

De veranderde en deels conflicterende perspectieven op deze oorlog kunnen met een overvloed aan zeer uiteenlopend materiaal worden gepresenteerd en liefst ook worden uitgewerkt tot navoelbare persoonlijke dilemma's. Dan kan deze geschiedenis voor de bezoeker werkelijk gaan leven.

Een patrouille Nederlandse infanteristen passeert een wegversperring bij Salatiga aangelegd door Indonesische strijders in augustus 1947. Bron: Nederlands Instituut voor Militaire Historie.

⁸ *Ibidem*, 62; P.M.H. Groen, 'Inleiding. De erfenis van de soevereiniteitsoverdracht', in: Elands, *Uit Indonesië*, 8.

⁹ S. Scagliola, *Last van de oorlog. De Nederlandse oorlogsmisdaden in Indonesië en hun verwerking* (Amsterdam 2002) 355-364.

Het verschuivend perspectief op deze dekolonisatieoorlog is niet uitzonderlijk. Ook de visie op andere oorlogen is in de loop van de tijd en afhankelijk van het groepspectief veranderd. Ik doel dan niet alleen op Nederlands koloniale oorlogen, met het Van Heutszmonument als onvermijdelijk symbool van het nationale ongemak. De Tachtigjarige Oorlog ontsnapte in het verzuilde Nederland evenmin aan een richtingstrijd. Nog in de jaren 1960 gold die oorlog op mijn rooms-katholieke lagere school als een zwarte bladzijde in onze geschiedenis, met de Beeldenstorm en de martelaren van Gorcum als huiveringwekkend bewijs. Pas de laatste decennia kan dit conflict worden gezien in zijn verschillende hoedanigheden: als een opstand, onafhankelijkheidsoorlog, burgeroorlog en uiteindelijk ook een internationale oorlog. Het oordeel over de burgeroorlog tussen patriotten en orangisten veranderde eveneens naarmate de natie in de negentiende eeuw meer en meer samenviel met het vaderland. Misschien kan aan de hand van enkele militaire carrières worden duidelijk gemaakt hoe begrippen als vaderlandsliefde en militaire trouw zich hebben ontwikkeld. Ook het recente verleden laat al een perspectiefverschuiving zien. Nederland omarmde begin jaren 1990 de bescherming van de enclave Srebrenica als een moeilijke maar eervolle opdracht, totdat Mladic en de zijnen besloten tot een massamoord. Toen heette het een *mission impossible*, maar evengoed bleef de vraag naar de Nederlandse verantwoordelijkheid zich opdringen.¹⁰ De grote uitzondering is tot nu toe de Tweede Wereldoorlog, die in de publieke herinnering althans boven de geschiedenis blijft uittorenen als een moreel ijkpunt voor goed en fout, waarop de grijstinten waarin historici haar schilderen, niet hechten.¹¹

Aandacht voor het veranderlijke perspectief op een oorlog acht ik bij uitstek op zijn plaats in een Nationaal Historisch Museum, omdat het de bezoekers kan laten zien, misschien zelfs kan laten ervaren, dat oorlog geen simpele zaak is van goed of fout, van helden en schurken, van voor of tegen. Onze visie op een oorlog is geen vaststaand 'feit', maar een kwestie van historisch perspectief. Dit historisch relativisme kan de bezoeker ook meer zicht geven op hedendaagse vraagstukken van oorlog en vrede. Natuurlijk zal het bezwaar rijzen dat het museum op deze wijze in politiek en moreel vaarwater terecht kan komen. Naar mijn mening is dat onvermijdelijk als een museum werkelijk over oorlog en vrede wil vertellen. Militaire geschiedenis leidt uiteindelijk naar morele vraagstukken.¹² Wie dat niet wil, moet op zoek

¹⁰ De missie naar Srebrenica is ook een van de vensters in de *Canon van Nederland*, want 'een canon moet ook zwarte bladzijden durven honoreren'. Rapport van de commissie ontwikkeling Nederlandse canon, *entoen.nu. De canon van Nederland. Deel B* (Den Haag 2006) 103.

¹¹ J.A.A. van Doorn, *Belast verleden. Over de historisering van de publieke moraal* (NWO/OKW-voorjaarslezing; Amsterdam 2000); J.C.H. Blom, 'Grijs verleden? Recensieartikel', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 116:4 (2001) 483-489.

¹² Vergelijk B. Heuser, 'Kriegswissenschaft, Friedensforschung oder Militärgeschichte? Unterschiedliche kulturelle Einstellungen zum Erforschen des Krieges', in: D. Nakath, L. Schröter (eds.), *Militärgeschichte – Erfahrung und Nutzen. Beiträge zum 80. Geburtstag von Reinhard Brühl* (Berlijn 2005) 119-146.

naar een ongevaarlijker wereld.

Oorlog en geweld

Tot slot wil ik nog opmerken dat ik in dit betoog bewust een klassieke visie op het verschijnsel oorlog heb gehanteerd, namelijk het georganiseerde geweld van en tussen staten, dan wel, als het gaat om een burgeroorlog, tussen de overheid en groepen uit de bevolking. In het pamflet voor het Nationaal Historisch Museum wordt een andere lijn gevolgd: ‘Oorlog en vrede gaat over alle strijd, over veldslagen en arbeidersprotest, over huiselijk geweld en dierenmishandeling’.¹³ Dit is een erg brede uitleg die alle vormen van geweld lijkt in te sluiten. Werkelijk origineel is een dergelijke uitleg overigens niet, want als journalistieke metafoor wordt zij wel vaker gebruikt, zoals in ‘voetbal is oorlog’. Bruikbaar als leidraad voor deze museumwereld acht ik haar evenmin. Huiselijk geweld, dierenmishandeling en georganiseerd overheidsge-
 weld laten zich even slecht vergelijken als appels met peren. Niemand wordt er dus wijzer van als we alle vormen van geweld tussen mensen en tussen mens en dier op één hoop gooien.

Petra M.H. Groen (1955) is senior wetenschappelijk medewerker Nederlands Instituut voor Militaire Geschiedenis. Haar onderzoeksgebied is de Nederlandse militaire geschiedenis vanaf de negentiende eeuw, in het bijzonder koloniale militaire geschiedenis. Publicaties: ‘The Dutch Use of Military Force and the Decolonization of the Dutch East Indies, 1945-50’, in: M. Thomas (ed.), *European Decolonization* (Ashgate 2007); *Studeren in uniform. 175 Jaar Koninklijke Militaire Academie 1828-2003* (Den Haag 2003) (in samenwerking met Wim Klinkert); *Marsroutes en dwaalsporen. Het Nederlands militair-strategisch beleid in Indonesië 1945-1950* (Den Haag 1991). Email: pmh.groen@mindef.nl.

¹³ V. Byvanck en E. Schilp, *Het Nationaal Historisch Museum stimuleert de historische verbeelding* (Arnhem 2008) 51.

Water en Land

PETRA VAN DAM

Water and Dry Land

Water management has always been a major concern. Dutch pragmatism certainly has roots in water management, but it is also rooted in the culture of meetings of the Dutch cities and in the attitude of the peasant who produced for the market very early on. Water control reached its height when we introduced reinforced concrete for hydraulic engineering. Around 1970, the ecological turning point caused a change in focus. Water managers became concerned about the quality of water, the creation of 'new nature' and the adaptation to water. In this way, we did not discard the assets of the Industrial Revolution, but rather put them into a new framework: more green in the blue. Water is by definition international. The Netherlands co-parented the international cooperation of the Rhine countries. Is this history part of our national consciousness? Can the water history of the South- and Eastern Netherlands also join in the national water history of the twentieth century?

Inleiding

De twee directeuren van het Nationaal Historisch Museum, Erik Schilp en Valentijn Byvanck, verwoorden hun visie op de op te richten afdeling 'water en land' als volgt:

Al eeuwen oogst Nederland grote bewondering voor zijn vernuft in de *waterbouwkunde* en de inrichting van het landschap. De strijd met het water leidde tot intensieve herschepping van de fysieke omgeving, zozeer zelfs dat er een internationaal gezegde is dat God de aarde schiep en de Nederlanders Nederland. Het Nederlandse landschap is vrijwel geheel door mensenhanden aangelegd, ingepolderd, bedijkt en gekanaliseerd. Land en water is gewijd aan dit *gemaakte landschap*, aan de Deltawerken en de Afsluitdijk, aan de *bio-ecocultuur*, aan *klimaatverandering*, maar ook aan de *polder als inspiratiebron voor de Hollandse politieke cultuur*, het landschap als *schildergenre* en de indamming van water als metafoor voor de *beteugeling van exuberantie en driften*. Het thema land en water komt ook tot uitdrukking in de architectuur van het museumgebouw (cursivering PvD).¹

Dit is een verzameling iconen waarmee we alle kanten op kunnen. Wat is de stand van de wetenschappelijke geschiedschrijving over het water? En wat kunnen we daarmee voor een museum? Drie grote gedachtelijnen.

¹ V. Byvanck en E. Schilp, *Het Nationaal Historisch Museum stimuleert de historische verbeelding* (Arnhem 2008) 47.